

ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ПРОТЕСТАНТСЬКИЙ ПРИНЦИП¹

Дані тези являють собою спробу синтетичного осмислення протестантського світогляду на основі фундаментального протестантського принципу «не абсолютизувати відносне». Показано, що цей принцип може мати застосування в сучасній соціальній практиці.

Ключові слова: протестантський принцип, трансцендентне, квазірелігії, секуляризація, фундаментальна інтенція.

Данные тезисы представляют собой попытку синтетического осмысления протестантского мировоззрения на основе фундаментального протестантского принципа «не абсолютизировать относительное». Показано, что этот принцип может иметь приложение к современной социальной практике.

Ключевые слова: протестантский принцип, трансцендентное, квазирелигии, секуляризация, фундаментальная интенция.

These theses concentrates on synthetic interpretation of protestant worldview on the basis of the fundamental protestant principle – «don't absolutize the relative». It is shown that this principle can be applied in modern social practice.

Key words: Protestant principle, transcendental, quasi-religions, secularization, fundamental intention.

Sola fide, Sola Scriptura, Sola Gratia, Solus Christus, Soli Dei gloria, Лише віра, Лише Святе Письмо, Лише Благодать, Лише Христос, Лише Божа слава – такі є основні настанови

¹ Виступ на міжнародній науково-практичній конференції «Доба Реформації: держава, суспільство, культура» (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 12 жовтня 2017 року).

протестантського віровчення. При цьому крізь них просвічує одне об'єднуюче начало – всі вони вказують на центральний, ключовий принцип² реформаторської думки – *відносно не є абсолютним, нічому іманентному, конечному не можна надавати, приписувати трансцендентні, граничні якості, атрибути.*

«Падаючи ниць до ніг твоїх, благаю тебе... не слухай підлесників твоїх..., що кажуть тобі, що ти – не людина, а хтось, подібний до Бога». Це пише Мартін Лютер папі Леву X у період ще не принципового протистояння, до віттенбергських 95 тезисів, що ознаменували кардинальний поворот у християнстві. І вже тут ми бачимо важливу відмінність від звичного католицького укладу, несхожість, проголошену Лютером – це чітке розрізнення духовного від світського, людського від божественного. Бо папа для Лютера – людина, натомість істинний глава Церкви – не папа, а Христос.

Ця безкомпромісність духовного і плотського, ідея про те, що немає в світі «просвітленої плоти», дасть зокрема змогу протестантизму відійти від освячення кліру, багато в чому від церковної обрядовості, від марновірства взагалі. Але суть проблеми, ясна річ, не в дріб'язковій обрядовості чи привілеях священства. Стрижневою для протестантизму стала переоцінка позитивних якостей світу й світського, мирського в цілому.

«Вповні довершеного в світі немає». Що це дає культурі та людській практиці взагалі? Серед іншого – розуміння необхідності перетворення світу і себе. Саме звідси пішло економічне процвітання протестантських країн (а не лише з вказаних Максом Вебером принципів обраності віруючих та розчаклованості світу). Звідси і розвиток особистості – дух як вітер дає напрямок самовдосконаленню, а не звертає до речей, сталого. Сам Бог чіткіше прозрівається як горизонт та осмисленість, врешті як сам шлях становлення людського в людині. Головний протестантський принцип по суті постає як протест проти скіння, як висування та поступ.

Нам слід усвідомити ще одну важливу теоретико-методологічну складову питання. Згадаймо, що одним з вирішальних гасел реформаторського руху була саме ре-форма, тобто повернення до вихідної форми християнського життя, до простоти й незасмітненості життя перших спільнот. Основний протестантський принцип в тому колі є також не новацією 16-го сторіччя, натомість він

² Термін «протестантський принцип» означив видатний філософ і теолог двадцятого сторіччя Пауль Тілліх в своїй ґрунтовній роботі «Систематична теологія» (див.: *Тилліх П. Систематическая теология. Т. 3. – М. – СПб.: Университетская книга, 2000. – С. 160, 163).*

прояснює сутнісне в усьому християнстві. Проголошене ним було присутнім у віровченні і раніше, відбулося лише чітке усвідомлення найважливішого. Згадаймо хоча б традицію вчення про невидиму церкву – що це як не підкреслення не змішувати тимчасове та вічне.

Окрім доктрини про невидиму церкву пригадаймо відомі слова з Євангелії (Мф. 22:21, Мк. 12:17, Лк. 20:25): «Віддайте кесареві кесареві, а Богові – Боже». Тобто до мирського, об'єктного, речового повинно бути об'єктне ставлення, функціональні, і не більше, стосунки. І ніякого обоження, приписування трансцендентних та інших межових якостей (благоді, могутності, сили тощо), бо іманентне не є трансцендентним. Боже ж – Богові.

Або ще так – і могутньо, і промовисто, і поетично – «Бог бо на небі, а ти на землі» (Екл. 5:1). Метафора землі та неба є вказанням на величезну відстань між реальним та ідеальним та людським та божественним і пересторогою не змішувати одне з іншим в оцінках.

Власне і образ Ісуса не є обоженням людського. «Моє Царство не належить до цього світу. Якби моє Царство належало до світу, мої слуги боролися б, щоб я не був виданий юдеям. Але моє царство не звідси». (Ів. 18:36) Що це як не вказівка на власну позамежовість та водночас своєрідна настанова іншим на вихід за межі звичного людського.

Наступне. З якою теоретичною позицією вступає в суперечку основний протестантський принцип? Це положення так званої *натуральної теології*, традиція якої йде від аристотелівської філософії через найрозвиненішу її форму в думці Томи Аквінського та через світоглядні настанови Роджера Бекона та Роберта Гросетеста аж до відгомонів її в системах мислення Бенедикта Спінози, Готфріда-Вільгельма Ляйбніца та Георга-Вільгельма-Фрідріха Гегеля. Вона ж є теоретичною основою католицького віровчення, включаючи неотомістів двадцятого сторіччя. Її смисловий стрижень полягає в ідеї впорядкованого космосу або відрегульованого, регламентованого, злагодженого світу. Світ підкорений законам його створення; і вивчення світу, його дослідження дає розуміння божественної сутності. Або так – за створеним пізнається творець, і самі речі демонструють прикмети розумності, саме творіння несе в собі ознаки божественного.

З таким світорозумінням починає двобій фундаментальний принцип протестантизму. В двадцятому сторіччі смисл цього протистояння яскраво висвітлює школа діалектичної теології. Її представники, а особливо глава руху швейцарський теолог Карл Барт вповні однозначно маніфестують ідею цілковито іншого (порівняно зі

світом) Бога. Бог є непізнаваним (ці ідеї йдуть від Канта, Лютера й глибше від апофатичного богослов'я, де заперечувальні ознаки слугують проясненню божественної сутності). Про нього нічого не можна взнати достеменно. Знаємо ми речі, а він, Бог, будучи їхнім джерелом, не річ серед речей, він позамежовий, і тут, в цьому світі на наші питання дає нам лише своє «Ні». Це може видаватися нелюдяним, але це і є так – адже про людяність ми говоримо з людськими мірками. Позамежового не досягає цілком ані релігія, ані церква – будучи людськими установами, обидві постійно зазнають краху в своїй діяльності, однак це не привід для відмови від них, адже іншого тут немає. Таке невимовлюване розуміння Бога не призводить, як стверджує Барт, до безвиході та неприйняття всього суцього. Саме в ньому, незнаному Богові, безконечно далекому від світу та людства у світі, можна побачити джерело надії. Світло у п'яті світить. «П'ятма» – скутість, неможливість «тут», тінь неможливої можливості Буття «там». Бог протистоїть людині як неможливе можливому, смерть – життю, вічність – часові. На думку діалектиків, теологія, що втрачає розуміння принципової дистанційованості та навіть цілковитої протилежності Бога стосовно цього світу, втрачає також і уявлення про Бога. Звідси не покладатись на відносне як на абсолютне – ось що має бути постійним рефреном християнського життя. Все решта – ідіолатрія, поклоніння земним цінностям та ідолам, звеличування негідного.

І стосовно проблеми людини. Протестантський принцип *ніщо іманентне не трансцендентне* стосується не тільки речей, подій, звершень, а й людини. Будучи інтенційною, спрямованою істотою, людина тим не менш обмежена. Тому застосування протестантського принципу до людини нагадує їй про її конечність, обмеженість. Але таке *критичне ставлення* до своїх якостей, певне самообмеження є одночасно і застерігаючим началом від завищеної переоцінки себе, своїх здобутків та здобутків інших, і – мотивом для повстання, перемагання своєї речової природи в бік вірності. «Люди-віхи» повинні поступатись «людям-маякам».

Людина завжди повинна бути критично налаштованою, невгамованою, позбавленою пихи, щоби бути спрямованою до вищої від себе мети. Людський потенціал (а не модний зараз термін «соціальний капітал») розкривається не в набутому, а в постійному набутті, процесі (спрямованому) *На-Буття*.

І чим корисне для сьогочася це начебто суто теоретичне розрізнення в розумінні природи божественного? Перше. Вже було сказано, що невдоволеність світом привела протестантські країни на

вістря розвитку, хоча як би ми не оцінювали проблемність науково-технічної складової цього поступу. Зокрема про це засвідчує досвід створення і генези Сполучених Штатів Америки. Як пам'ятаємо, по суті першими переселенцями, з яких починається історія північноамериканської держави були північноанглійські протестанти, що 1620 року почали життя в Новій Англії. Отці-пілігрими з «Мейфлауер» були не просто протестантами, а пуританами-нонконформістами, ревнителами радикального протестантизму у вигляді конгрегаціоналізму, яких не влаштувало не тільки половинчате англіканство Якова I, а й 12-річне екзилічне життя в поміркованому голландському реформатському оточенні. І вже незабаром був сформований образ Америки як нової землі святих, або «міста на верховині» як, посилаючись на біблійний текст (Іс. 2:2-3 та Мф. 5:14) назвав нові поселення губернатор Джон Уїнтроп. Відбувається окреслення ідеї про особливу відповідальність та взірцевість переселенців для інших народів. Таким чином бачимо в русі переселення і сенс виходу – *звільнення* від недосконалих умов, і *смысл призначення*, творення досконалого.

І, вочевидь, нам буде за потрібне якимось чином досягнути цей шлях не мавпуючи зовнішні результати, а урозуміючи основні внутрішні чинники такого руху. Без ціннісно-орієнтованого аналітичного та синтетичного розмислу над західною культурою та зокрема протестантського її складника всі економічні та й політичні потуги вітчизняного суспільства в справі «приєднання до цивілізованого світу» приречені.

Далі. Лише настанова не обожнювати небожественне рятує суспільство від падінь в тоталітарні лабети та ухилів в марну втрату часу на псевдорозвиток. Небожественні – сила, принцип, наука, народ, конкретна людина, суспільство або певні етапи його розвитку. Обоження сили руйнує підстави людського співіснування. Возвеличення принципів заганяє індивідумів в рабство ідеології. Поклоніння науці веде до переоцінки прогресу та до дегуманізації. Народ на місці Бога – шлях в нацизм, суспільство (або прошарок-клас, або майбутній стан соціуму) як абсолют – і знов тоталітарна пастка, наприклад, комунізм. Релігійні ознаки приписуються конкретній людині – постане авторитаристський, вождистський режим. Всі *квазіідеали* ведуть до виникнення *квазірелігій*, де нацизм і комунізм є наочними доказами квазірелігійності.

Деякі зауважень стосовно неоднозначно оцінюваного процесу секуляризації. Одні вбачають в ньому позитив звільнення від релігії, інші нарікають на втрату духовності. Тут все складніше і

важливіше, і допомагає зрозуміти це знову таки вузлова протестантська настанова. Збільшення в житті людини частки мирського, світського, процес секуляризації не суперечить сутнісно-релігійній складовій людської екзистенції. Секуляризація підкреслює набагато ясніше, що навколо нас *лише* світ речей, що божественні характеристики не повинні бути приписані реальному-речовому. Таким чином секуляризація – не просте вивільнення суспільства з-під гніту церкви, а звільнення від оманливого образу Бога, очищення та звільнення духу, трансцендентного від наносного, речово-предметного. В цьому контексті важливим є і відділення церкви від держави, бо держава не повинна бути церквою, що не виключає винятково важливу роль церкви для держави.

Фактично найважливіший протестантський принцип розкриває сутнісні характеристики людського взагалі, є *трансцендентним принципом*, він наближає до розуміння людської екзистенції як фундаментальної інтенції, певним чином співпадаючи з нею, теж указуючи шлях від Ніщо до Буття.

Ще раз роз'яснимо форми вирішальної протестантської настанови *в ім'я граничності граничного*: відносне – не абсолютне, суще – не Буття, мирське – не божественне, профанне – не сакральне, секулярне – не релігійне, статичне – не динамічне, тимчасове – не вічне, кінчене – не безкінчене, людське – не боже, предметне – не граничне, речове (плотське, тілесне) – не духовне, іманентне – не трансцендентне.

Фундаментальний протестантський принцип – це *pro-test*, «наперед тестуючий» вчинки людини та їх можливі наслідки, зв'язуючи з найвищими цінностями. А ще, і це є вирішальним – він веде до вибору змирення або повстання (протесту) проти змертвілого порядку речей, є протестом проти відчуженого, умиртвляючого стану світу та людини.